

СЕКЦІЯ 3 ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 330.34

Андрусяк І.В.
*аспірант кафедри менеджменту інноваційної та інвестиційної діяльності
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ПРОБЛЕМИ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

THE ISSUES RELATING TO INSTITUTIONAL SUPPORT FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF UKRAINE

АНОТАЦІЯ

У статті розглядаються проблеми інституційного забезпечення сталого розвитку України. Охарактеризовано етапи становлення та рівень розвитку інституційного середовища. Проаналізовано результати Індексу глобальної конкурентоспроможності та Індексу сталого розвитку для України. Визначено основні напрями вдосконалення інституційної бази сталого розвитку.

Ключові слова: сталий розвиток, інститути, інституційне забезпечення, інституційне середовище, Індекс глобальної конкурентоспроможності, Індекс сталого розвитку.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются проблемы институционального обеспечения устойчивого развития Украины. Охарактеризованы этапы становления и уровень развития институциональной среды. Проанализированы результаты Индекса глобальной конкурентоспособности и Индекса устойчивого развития для Украины. Определены основные направления совершенствования институциональной базы устойчивого развития.

Ключевые слова: устойчивое развитие, институты, институциональное обеспечение, институциональная среда, Индекс глобальной конкурентоспособности, Индекс устойчивого развития.

ANNOTATION

The paper deals with the issues relating to institutional support for sustainable development of Ukraine. The stages and the level of development of institutional environment are highlighted. The study examines results of the Global Competitiveness Index and the Index of Sustainable Development of Ukraine. The outcomes put forward the ways of improving the institutional framework for sustainable development.

Keywords: sustainable development, institutions, institutional support, institutional environment, Global Competitiveness Index, Index of Sustainable Development.

Постановка проблеми. «Саміт Землі» у 1992 р. визначив курс на сталий розвиток. Світова спільнота почала замислюватися над можливостями інтеграції соціальної, економічної та екологічної складових концепції сталого розвитку. Необхідними умовами впровадження концепції стали створення відповідних органів та прийняття національних політик і стратегій. Україна також стала частиною цього процесу, однак нині ми все ще мало усвідомлюємо значення сталого розвитку для економіки, навколишнього середовища та суспільства.

У ХХІ століття Україна увійшла з низкою проблем. Чимало з них належать до інституцій-

ної сфери, що робить проблематичним реалізацію концепції сталого розвитку на національному, територіальному та підприємницькому рівнях. Часто розглядаються можливості здійснення змін лише в одній сфері, що стає на заваді бажаного збалансованого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інституційного забезпечення сталого розвитку України розглядаються багатьма дослідниками, серед яких варто відзначити роботи О. Алімова, А. Даниленко, І. Зайця, О. Мартюшевої, Г. Марушевського, В. Трегобчука, М. Хвесика. О. Головінов досліджує ключову роль держави у розвитку інституційного середовища. І. Бистряков та М. Хвесик характеризують стан та можливості сталого розвитку України, зокрема, зосереджуючи увагу на домінантах інституційного забезпечення. Численні конференції ООН, прийняті документи, здійснені доповіді визначають інституційні рамки сталого розвитку. Фахівці Інституту географії НАН України під керівництвом Л. Руденка здійснили аналіз стану виконання «Порядку денного на ХХІ століття», в тому числі інституційної бази сталого розвитку України.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Враховуючи швидкість змін, які відбуваються щодня, а також зважаючи на євроінтеграційні процеси в Україні, інституційне середовище потребує подальшого дослідження та аналізу. Це стосується розгляду основних проблем, об'єктивного оцінювання здійснених кроків та теперішнього стану розвитку інституційної бази на основі міжнародних рейтингів, визначення шляхів створення ефективного інституційного забезпечення сталого розвитку.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні проблем інституційного забезпечення сталого розвитку України та можливих заходів щодо усунення існуючих перешкод.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сталий розвиток України неможливий без створення сприятливого інституційного середо-

вища. Основними проблемами у цьому напрямі залишаються:

- відсутність нормативно-правового механізму реалізації концепції сталого розвитку;
- недостатня ефективність існуючого законодавства щодо регулювання складових сталого розвитку, зокрема, економічної, екологічної та соціальної сфер життєдіяльності українського суспільства;

- дуже низький рівень залучення приватного сектору до імплементації принципів сталого розвитку;
- відсутність державного органу, який відповідатиме за здійснення національної політики з метою сталого розвитку;
- недосконалість механізму координації зусиль на міжнародному, національному та мікрорівні;

Таблиця 1

Інституційна база сталого розвитку України

Рік	Інституційна база	Характеристика
Державні органи з питань сталого розвитку		
1997	Національна комісія сталого розвитку при Кабінеті Міністрів України (КМУ)	Комісія була покликана визначити національну стратегію розвитку суспільства, яка враховуватиме екологічну, соціальну та економічну складові концепції сталого розвитку. Практично жодне завдання діяльності Комісії не було виконане. У її складі не було представників бізнесу та громадських організацій, що йшло всупереч рішенням Конференцій ООН зі сталого розвитку. Незабаром Комісію було ліквідовано.
2003	Національна рада зі сталого розвитку України при Президенті України	Рада була формальним утворенням, не провела жодного засідання і у 2007 р. ліквідована.
2009	Національна рада зі сталого розвитку України при КМУ	Рада створювалась з метою сприяння органам виконавчої влади в забезпеченні сталого розвитку національної економіки. У березні 2013 р. вона була ліквідована.
2009	Національна рада з питань науки, інновацій та сталого розвитку України при Президенті України	Основна мета діяльності органу полягала у підвищенні ефективності наукової та інноваційної діяльності, а також її спрямування на впровадження моделі сталого розвитку. Заступником Голови Ради призначили Патона Б. Є. Вже у 2010 р. її ліквідували.
Проекти Концепції сталого розвитку		
2001	Проект Закону про Концепцію сталого розвитку України	Проект у двох редакціях було заслухано на засіданні Верховної Ради України (ВРУ) 7 березня 2002 р., але не прийнято. Ініціатором першого варіанту проекту був Єхануров Ю.І., другого – Самойленко Ю.І. та Хазан В.Б.
2004	Проект Постанови про Концепцію переходу України до сталого розвитку	Питання було розглянуто на засіданні ВРУ 6 жовтня 2005 р., проте не підтримано. Ініціатор законопроекту – Ландик В.І.
2006, 2012	Проект Концепції переходу України до сталого розвитку, Інтегрований варіант проекту Національної стратегії сталого розвитку України	Проект вперше був розроблений НАН України у 2006 р., пізніше у 2012 р. вдруге спрямований до Верховної ради України та Кабінету Міністрів України, проте не дійшов до стадії проекту закону.
Інші законодавчі рамки у сфері сталого розвитку		
2003	Комплексна програма реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку на 2003–2015 роки	Затверджена КМУ з метою ліквідації бідності, впровадження моделі сталого виробництва та споживання, охорони та раціонального використання природних ресурсів, оптимізації ресурсної бази економічного та соціального розвитку. Реалізація Програми на національному рівні була організована та профінансована неналежним чином і у 2011 р. була призупинена.
2004	Стратегія економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004–2015 роки	Серед основних завдань реалізації Стратегії були: створення передумов для набуття членства в Європейському Союзі (ЄС), забезпечення сталого економічного зростання, формування інноваційної моделі розвитку, здійснення соціальної переорієнтації економічної політики. Тим не менш, ближче до вступу в ЄС Україна стала тільки після підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Станом на 25 березня 2015 р. 12 сторін повідомили Раду ЄС про ратифікацію Угоди.
2010	Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року»	Законом визначено основні принципи та стратегічні цілі екологічної політики України на засадах сталого розвитку, зокрема, підвищення рівня суспільної екологічної свідомості, поліпшення екологічної ситуації та підвищення рівня екологічної безпеки, забезпечення екологічно збалансованого природокористування.
2015	Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»	Метою Стратегії визначено впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід на провідні позиції у світі, при цьому вектор розвитку полягає у забезпеченні сталого розвитку держави, проведених структурних реформ та підвищенні стандартів життя.

Складено автором на основі [1-5]

– низький рівень стратегічного планування (немає стратегії, програми, плану дій та національної концепції сталого розвитку);

– відсутня система моніторингу виконання прийнятих міжнародних зобов'язань та інших дій для досягнення сталого розвитку;

– необізнаність та помилкова інтерпретація сутності концепції сталого розвитку як на рівні державних органів влади, так і на рівні підприємств, засобів масової інформації та громадян України.

Всесвітній саміт зі сталого розвитку (Йоганнесбург, 2002 р.) відбувся з метою переконання світової спільноти у необхідності долучення до виконання «Порядку денного на XXI століття». Україна офіційно приєдналась до його реалізації і десять років потому наукова громада провела оцінювання результатів, що знайшло відображення у Національній доповіді України про стан виконання положень «Порядку денного на XXI століття» за десятирічний період. Зокрема, було розглянуто інституційну складову, яка отримала оцінку «незадовільно», оскільки відсутні органи відповідальні за реалізацію концепції, немає координації зусиль міністерств та відомств, що функціонують в окремих напрямках сталого розвитку, не розроблено національної політики сталого розвитку тощо. Дієвість інституційної бази ставиться під сумнів також внаслідок посилення руйнівних тенденцій в усьому світі як у екологічній, так і в економічній та соціальній сферах. У Доповіді запропоновані такі заходи у сфері формування інституційної бази сталого розвитку України:

1. Створення Національної агенції зі збалансованого розвитку.

2. Зміцнення системи державного управління сталим розвитком.

3. Створення в усіх міністерствах та облдержадміністраціях управлінь збалансованого розвитку.

4. Створення інституту кваліфікованих експертів для регулярного проведення аналізу державної політики.

5. Створення інформаційно-аналітичних і науково-освітніх центрів зі збалансованого розвитку.

6. Організація системи моніторингу стану довкілля, населення і господарства.

7. Впровадження системи заохочення муніципальних програм збалансованого розвитку [1, с. 315].

Досліджуючи історичний аспект впровадження концепції сталого розвитку в Україні, необхідно відзначити основні інституції, проекти концепції та інші законодавчі ініціативи у даній сфері (табл. 1). З таблиці видно, що в Україні досі відсутній спеціально уповноважений виконавчий орган зі сталого розвитку на загальнонаціональному та територіальному рівнях, не прийнято Національної концепції та стратегії сталого розвитку, а також інших нормативно-правових документів, які безпосередньо регулювали б впровадження концепції.

Питання інституційного забезпечення сталого розвитку після Конференції ООН у Йоганнесбурзі були підняті в Доповіді Світового банку про світовий розвиток за 2003 р. «Сталий розвиток у динамічному світі. Перетворення інститутів, зростання і якість життя». Інститути розглядаються як невід'ємна складова сталого та справедливого розвитку. Від ефективного функціонування інститутів залежить здатність людей працювати над досягненням майбутнього, якого вони прагнуть. Сильне інституційне середовище покликане цілеспрямовано координувати дії та виконувати наступні функції: приймати сигнали про існуючі потреби та проблеми, здійснювати консолідацію інтересів різних груп зацікавлених сторін шляхом ведення переговорів і укладання угод, забезпечувати виконання прийнятих рішень. Створення належного інституційного середовища залежить від готовності брати на себе зобов'язання, об'єднуватися задля досягнення добробуту, сприяти обміну інформацією, враховувати інтереси стейкхолдерів та можливості навколишнього середовища [6, с. 37].

На останній Конференції ООН зі сталого розвитку (Rio+20, 2012 р.) було прийнято документ «Майбутнє, якого ми прагнемо», де серед інших питань виокремлено інституційну інфраструктуру сталого розвитку. У цьому розділі передбачено: інтеграцію економічної, соціальної та екологічної складових сталого розвитку (системний підхід у вирішенні існуючих проблем, координація та об'єднання зусиль), посилення міжурядових механізмів сталого розвитку (взаємодія та узгодженість в межах системи ООН, заснування політичного форуму високого рівня), підвищення ефективності міжнародної екологічної політики (посилення ролі ЮНЕП як глобального природоохоронного органу, постійний моніторинг змін у довкіллі, укладення багатосторонніх угод), роль міжнародних фінансових організацій та операційна діяльність ООН (реалізація програм, стратегій та прийняття рішень організаціями на основі принципів сталого розвитку, врахування в діяльності ООН практичних методів забезпечення сталого розвитку та відповідності національним пріоритетам), територіальний аспект сталого розвитку (заохочення національних, субнаціональних, регіональних та місцевих органів влади до розробки та імплементації дієвих механізмів сталого розвитку шляхом створення партнерств, стратегічного планування, підтримки зусиль, обміну інформацією та досвідом). Необхідним є не тільки визначення інституційної бази сталого розвитку, а й створення та зміцнення інституційного потенціалу країни [7].

Загальну оцінку інституційному середовищу України дає Індекс глобальної конкурентоспроможності (GCI). Всесвітній економічний форум щорічно публікує звіт про конкурентоспроможність (КСП) країн світу. Оцінювання проводиться за 12 основними групами показників,

серед яких виокремлено «Інститути». Для створення багатства необхідні зусилля обох інститутів: держави та приватного сектору. Відповідно до даного поділу сформовані суб-показники: права власності, рівень довіри до політиків, корупція та хабарництво, обтяження державним регулюванням, прозорість державної політики, безпека, корпоративна етика, підзвітність та відкритість діяльності підприємств тощо [8]. Результати Індексу конкурентоспроможності України та оцінка інституційного середовища представлена у таблиці 2.

Таблиця 2
Індекс конкурентоспроможності України
(2010–2015 рр.)

Роки	Глобальний індекс конкурентоспроможності		Результат показника «Інститути»	
	Рейтинг	Оцінка	Рейтинг	Оцінка
GCI 2010-2011	89	3,90	134	2,96
GCI 2011-2012	82	4,00	131	2,98
GCI 2012-2013	73	4,14	132	3,13
GCI 2013-2014	84	4,05	137	2,99
GCI 2014-2015	76	4,14	130	2,98

Складено автором на основі [8]

Таким чином, за останні п'ять років Україна піднялась на 13 сходинок за рівнем конкурентоспроможності і займає сьогодні 76 місце серед країн світу, проте це нижча позиція, ніж у 2012–2013 рр. Результати за показником, що оцінює ефективність інституційного середовища показують, що у 2014-2015 рр. ми знаходимося на рівні 2011–2012 рр., займаючи 130 місце серед 144 країн. При цьому оцінка лідера у даній категорії, Нової Зеландії, – 6,09. Дуже низький рівень показника свідчить про необхідність розвитку інститутів влади та приватного сектора в Україні.

Інституційна складова враховується Світовим центром даних з геоінформатики та сталого розвитку при розрахунку Індексу сталого розвитку. Оцінювання сталого розвитку проводиться у контексті якості та безпеки життя людей. Серед основних показників виокремлюється соціально-інституційний вимір сталого розвитку, в межах якого є окрема категорія – «інституційний розвиток». Оцінюється ступінь адекватності функціонування інститутів запитам суспільства та потребам сталого розвитку. До індикаторів інституційного розвитку належать: політична свідомість, розвиток інформаційного суспільства, вплив релігійних інституцій та ефективність державної влади. Останній оприлюднений Індекс у 2013 р. показує, що Україна займає 70 місце серед 116 країн світу за рівнем сталого розвитку з оцінкою 1,883. Рівень соціально-інституційного розвитку оцінено в

0,52 – це 85 місце у рейтингу. Також окремо оцінювались регіони України (24 області, АРК, м. Київ, м. Севастополь) на відповідність принципам сталого розвитку. Лідером Індексу сталого розвитку є м. Київ, який має також найвищий показник інституційного розвитку – 0,59. Друге та третє місця належать Чернівецькій та Івано-Франківській областям, а за рівнем інституційного розвитку – це Чернівецька та Тернопільська області. Останнє місце за Індексом сталого розвитку серед регіонів України займає Кіровоградська область [9]. Доволі очевидним є те, що саме столиця України є лідером за показниками сталого розвитку. При цьому на рівні країн світу національні показники є дуже низькими, що означає необхідність перегляду національної політики у напрямку досягнення сталого розвитку.

Інституційна система в Україні характеризується верховенством інтересів влади над інтересами суспільства, нехтуванням правами бізнес агентів, а також використанням владних повноважень для особистої вигоди чиновників [10, с. 25]. Водночас саме держава виступає основним інститутом забезпечення сталого розвитку, який повинен: визначати пріоритетні економічні, соціальні та екологічні напрями; займатись розробкою необхідних механізмів забезпечення сталого розвитку; посилювати позиції у сферах розвитку людського капіталу та підвищення якості життя; знаходити можливості залучення приватного сектору до реалізації принципів сталого розвитку шляхом оновлення відносин між суб'єктами господарської діяльності, заснованих на рівноправному партнерстві та використанні механізмів забезпечення гармонізації інтересів суб'єктів господарювання при досягненні соціальних, економічних та екологічних орієнтирів сталого розвитку [11, с. 217; 12, с. 48].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Незважаючи на прийняття Україною міжнародних зобов'язань, участь у різноманітних заходах та програмах ООН у сфері сталого розвитку, численні спроби створення органів, відповідальних за реалізацію концепції, інституційне середовище перебуває на дуже низькому рівні. Про це свідчать міжнародні рейтинги в яких позицію України можна охарактеризувати як нижчу за середній рівень. Проблеми інституційного забезпечення сталого розвитку України потребують ефективного вирішення. Відтак, основними напрямками активізації даного процесу є:

- підвищення обізнаності населення щодо необхідності реалізації концепції сталого розвитку;
- створення відповідальних за впровадження концепції сталого розвитку органів державної влади та у складі органів місцевого самоврядування;
- налагодження взаємодії на міжнародному, національному та мікрорівні;

– розробка та практичне втілення програм, стратегій, планів сталого розвитку на основі позитивного світового досвіду;

– здійснення контролю та оцінювання ефективності діяльності у напрямку сталого розвитку України;

– активна пропаганда ідей сталого розвитку у наукових, навчальних, бізнесових колах тощо.

Створення дієвої інституційної бази сталого розвитку є вихідним етапом для успішної реалізації концепції і в подальшому потребує розробки конкретних заходів та ініціатив у напрямку досягнення економічного, соціального та екологічного орієнтирів розвитку. Кожного дня у світі відбуваються нові, ще не досягнені процеси у природному та соціальному середовищах існування людини, тому важливими, зокрема, є пошук і розробка інноваційних моделей сталого розвитку.

Зрештою, створення інституційного середовища передбачає перейняття кожним членом суспільства ідеї сталого розвитку, її поширення та визнання. Для господарюючих суб'єктів це означає налагодження організованого і керованого процесу змін у цілепокладанні підприємства, в управлінському інструментарії та на кожному етапі здійснення своїх виробничих функцій. Саме тому перспективною є розробка механізму впровадження концепції сталого розвитку у безпосередню діяльність підприємств. Досягнення Україною цілей сталого розвитку розпочнеться тоді, коли український бізнес візьме на себе зобов'язання та знайде можливості для їх виконання з усвідомленням відповідальності перед майбутніми поколіннями.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Національна доповідь України про стан виконання положень «Порядку денного на XXI століття» за десятирічний період : Звіт про НДР [Л.Г. Руденко, Б.В. Буркинський, Г.П. Галушкіна, Г.В. Герасименко та ін. / За заг. ред. Л.Г. Руденко]. – К. : Національна Академія наук України, Інститут географії. – 345 с.
2. Заєць І. Про інституційне забезпечення сталого розвитку України / І. Заєць // Відповідальна економіка. – 2010. – Вип. 2. – С. 32-35.
3. Мартюшева О.О. Проекти концепції сталого розвитку України: можливість їх вдосконалення та застосування. Аналітична записка [Електронний ресурс] / О.О. Мартюшева. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1566/>.
4. Марушевський Г.Б. Інституційні проблеми державного управління збалансованим розвитком в Україні / Г.Б. Марушевський // Державне управління: теорія та практика. – 2013. – № 2. – С. 14-23.
5. Верховна рада України: офіційний веб-портал. Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.
6. World Development report 2003: Sustainable Development in a Dynamic World. Transforming Institutions, Growth, and Quality of Life // The World Bank. – Washington, DC, 2003. – 250 p.
7. Sustainable Development Knowledge Platform. Future We want – Outcome Document [Electronic resource]. – Access mode : <http://sustainabledevelopment.un.org/futurewewant.html>.
8. World Economic Forum. Reports [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.weforum.org/reports>.
9. Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку. Аналітичні звіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://wdc.org.ua/uk/sustainable-development/reports>.
10. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення : монографія / О.М. Алімов, А.І. Даниленко, В.М. Трегбчук та ін. – К. : Об'єднаний ін-т економіки НАН України, 2005. – 540 с.
11. Головінов О.М. Держава як інститут забезпечення сталого розвитку національної економіки / О.М. Головінов // Економічний вісник Донбасу. – 2011. – № 1(23). – С. 211-217.
12. Національна парадигма сталого розвитку України / [за заг. ред. академіка НАН України, д.т.н., проф., засл. діяча науки і техніки України Б.Є. Патона]. – К. : Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. – 72 с.